

Ki mer közülünk a halálról beszélni?

Ki tud?

Csak azt tudjuk, előre ment, annyit tudunk biztosan, hogy megelőzött minket.

Most elbúcsúzunk, az itt maradók, akik szerettük.

A szeretetünk él, jelenvaló, hiszen érezzük.

Kedves barátaim: arról tudok beszélni itt, hogy miért szerettük őt, és miért szeretjük ma is.

Hiszen nem ismerünk senkit, aki nem szerette. Hogy lehet ez?

Mind azt éreztük, mintha nagyon régről ismernénk, és mintha nem a színházból ismernénk. Mintha nem csak színész lett volna. Nem szorult rá, hogy éjjel-nappal színész legyen.

Kicsit fölöttünk állt ebben.

Mi, utolsó színházában olyan társat veszítettünk el, akiben biztosak lehettünk.

Nem a megbízhatóságról beszélek, az természetes.

Nem is a tapasztalat biztonságáról, amelyhez sokan mértük magunkat, és amelyet ötven esztendő pályáján, *a Pécsi Nemzeti Színházban, a Veszprémi Petőfi Színházban, a Szegedi Nemzeti Színházban, a Thália Színházban, a budapesti Nemzetiben, alapító tagként a Katona József Színházban* szerzett, és osztott meg végül velünk. Nem erről beszélek. Hanem a személyiség karátjáról. Arról, ami a családjában, a színpadon, a tanításban, a közéletben, minden gesztusában érezhető volt, és ami a halállal nem szűnik meg, hanem mintává válik.

Az emberi önazonosság biztonságáról beszélek, ami nem színházi ügy, nem szakmai mutatvány, mert vagy van, vagy nincs, és ha van, csak azé, aki nem taktikázik az élet szakadécai és magaslatai között, sem a síkos talajú színházi pályán, hanem minden körülményben vállalja önmagát. Vállalja másokkal

szemben, és ami nehezebb, vállalja saját kísértéseivel szemben is. Így él a hétköznapi rutinjában, és ha színész, vállalja szerepeiben is.

Ennek az önazonosságnak a neve a művészetben: hitelesség. Nem a sokat jelenti, hanem a legtöbbet: az egyedit. A csak rá jellemzőt, a kivételest. Senki ne higgye, hogy ezt küzdelem nélkül el lehet érni, fenn lehet tartani. Ezért az egyediségért szerepről szerepre meg kell szenvedni. És meg kell érte harcolni: divattal, darabbal, rendezővel, az ízlését koronként váltó színházi elvárásokkal.

Ez az önazonosság nem mindig kellemes, nem sima, nem udvarias: hanem egyenes. Bátorság kell hozzá.

Sosem mondta: igen, ha azt gondolta: nem. Ezért lehetett bízni abban, ha Tom nemet mondott, és ezért lehetett bátran megkérdezni tőle: igen, vagy nem?

Ezért érezte magát biztonságban, aki vele dolgozott, és az is, aki a színházi nézőterekről látta, és ezért volt igaz, amit látott, és ezért kötődnek hozzá személyes érzelmekkel még azok is, akik nem látták színpadon, csak a hangját hallották.

Magánéletének biztonsága is irigylésünk tárgya volt. Melyikünk tud saját sorsában - nem versenyezni ezzel - csak hasonlítani rá? Ötven évet éltek együtt Franciskával, nyilván nem mint a galambok, hanem mint az emberek: tehát igazul, és végig megkérdőjelezhetetlen összetartozásban. Olyan természetesen volt férj is, apa is, nagypapa is, ahogy játszott, ahogy létezett.

Halálával a mi színházunk az ártatlanságát veszítette el: olyasmibe pillantunk most, amiről azt hittük, hogy ismerjük, mert gyakran tárgyunk a színpadon. De most látjuk, hogy nem tudunk semmit. Valamiképp nagykorúvá lettünk, és nem kértük ezt.

Igen erős nyomot hagyott a földön. Ha ezekre találunk – és sokszor így lesz - vigasztaljon, hogy ismertük, vigasztaljon, hogy élete egész élet volt, pályája

egész pályára, és vigasztalhat, hogy röviden szenvedett. És mindenek előtt az, hogy mégiscsak valami erősebbet tudott, mint a halál: mert változatlanul szeretjük. A többit bízzuk az időre.